

The Effect of the Interaction of Political Stability and Size of the Economy on the Inflows of Foreign Direct Investment (FDI)

Nayereh sadat Mohseni*

Teymour Mohammadi**, hamidreza arbab***

Abstract

Foreign direct investment is one of the most important factors in economic growth and development in most countries in the world. This study investigates the impact of political stability - absence of violence on attracting foreign direct investments due to the size of the economy, using the Panel Vector Auto Regression model (Panel VAR) during the period 1996 - 2018. Based on the results of the research, in developed and industrial economies, the variables of political stability - absence of violence and economic size, both simultaneously and individually affect foreign direct investment. In this group of countries, political stability - absence of violence have a lower impact on FDI and by increasing the economic size the impact of political stability - absence of violence on FDI is significantly lower. But in developing countries, political stability - absence of violence and economic size do not have any significant effect on foreign direct investments separately, while the multiplier variable or on the other hands the interaction effect of the two variables simultaneously, has a significant effect on attracting FDI. It means that also in this group of countries, the increase in the size of the economy reduces the impact of political stability - absence of violence on FDI. In general, the results show that in large economies, political stability - absence of violence has less influence on foreign direct investment, whereas in

---

* PhD Student in Economics, Faculty of Economics, Allameh Tabataba'i University, np.mohseni@gmail.com

** Associate Professor, Faculty of Economics, Allameh Tabataba'i University (Corresponding Author), atmahmadi@gmail.com

*** Associate Professor, Faculty of Economics, Allameh Tabataba'i University, hamidrezaarbab@gmail.com

Date of receipt: 1/8/2019, Date of acceptance: 19/12/2019

Copyright © 2010, IHCS (Institute for Humanities and Cultural Studies). This is an Open Access article. This work is licensed under the Creative Commons Attribution 4.0 International License. To view a copy of this license, visit <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/> or send a letter to Creative Commons, PO Box 1866, Mountain View, CA 94042, USA.

small economies, political stability – absence of violence has more influence on attracting foreign direct investment.

Keywords: foreign direct investment, political stability, size of the economy, Panel Vector Auto Regression model, development level

JEL Classificatio: 33 ،C33 ،P48

بررسی اثر تعاملی ثبات سیاسی و اندازه اقتصاد بر جذب سرمایه گذاری مستقیم خارجی

نیره سادات محسنی*

تیمور محمدی**، حمیدرضا ارباب***

چکیده

سرمایه گذاری مستقیم خارجی یکی از مهمترین عوامل ایجاد رشد و توسعه اقتصادی در اغلب کشورهای جهان می باشد. این تحقیق به بررسی تاثیر ثبات سیاسی عدم وجود خشونت بر جذب سرمایه گذاری مستقیم خارجی با توجه به اندازه اقتصاد، با استفاده از رهیافت مدل خودرگرسیون برداری چند متغیره تابلوئی (Panel VAR) طی دوره ۲۰۱۸-۱۹۹۶ می پردازد. بر اساس نتایج تحقیق در اقتصادهای توسعه یافته، متغیرهای ثبات سیاسی عدم وجود خشونت و اندازه اقتصاد هم به صورت جداگانه و هم به صورت توأمان بر جذب سرمایه گذاری مستقیم خارجی اثر دارند. در این گروه از کشورها، ثبات سیاسی عدم وجود خشونت تاثیر کمتری بر جذب FDI خواهد داشت و با افزایش اندازه اقتصاد نیز تاثیر ثبات سیاسی بر جذب FDI به مراتب بیشتر هم کاهش می یابد. اما در اقتصادهای در حال توسعه متغیرهای ثبات سیاسی عدم وجود خشونت و اندازه اقتصاد به تنهایی دارای اثری معنی دار بر جذب FDI نمی باشند، در حالی که متغیر ضربی یا به عبارتی اثر تعاملی این دو متغیر به صورت همزمان، دارای تاثیر معنی دار و قابل توجهی بر جذب FDI می باشد و افزایش اندازه اقتصاد از اثر ثبات سیاسی بر FDI می کاهد. نتایج نشان می دهد در اقتصادهای بزرگ ثبات سیاسی عدم وجود خشونت تاثیر گذاری

* دانشجوی دکتری اقتصاد، دانشکده اقتصاد، دانشگاه علامه طباطبائی، np.mohseni@gmail.com

** دانشیار دانشکده اقتصاد، دانشگاه علامه طباطبائی (نویسنده مسئول)، atmahmadi@gmail.com

*** دانشیار دانشکده اقتصاد، دانشگاه علامه طباطبائی، hamidrezaarbab@gmail.com

تاریخ دریافت: ۱۳۹۸/۰۵/۱۰، تاریخ پذیرش: ۱۳۹۸/۰۹/۲۸

کمتری بر جذب سرمایه گذاری مستقیم خارجی دارد، حال آنکه در اقتصادهای کوچک، ثبات سیاسی عدم وجود خشونت بر جذب سرمایه گذاری مستقیم خارجی تاثیر گذاری بیشتری دارد.

کلیدواژه‌ها: سرمایه گذاری مستقیم خارجی، ثبات سیاسی عدم وجود خشونت، اندازه اقتصاد، خود رگرسیون برداری در داده های تابلویی (Panel VAR)، سطح توسعه یافتگی

طبقه بندی JEL: P33، C33، P48

۱. مقدمه

جذب سرمایه گذاری مستقیم خارجی یکی از مهمترین عوامل ایجاد رشد و توسعه اقتصادی در اغلب کشورهای جهان می باشد، تا جایی که این امر به عرصه ای رقابتی برای تحقق اهداف اقتصادی کشورها تبدیل شده است. انباشت سرمایه به عنوان یکی از عوامل اساسی فرایند رشد اقتصادی کشورها از طریق منابع داخلی یا خارجی قابل تامین است. در کشورهای در حال توسعه، منابع مالی خارجی شامل کمک های بلاعوض کشورهای توسعه یافته، جریان مالی ناشی از منابع متعدد نظیر بانک جهانی و بانک های منطقه ای، سرمایه گذاری غیر مستقیم و مستقیم خارجی است. سرمایه گذاری مستقیم و غیر مستقیم خارجی بیشتر به وسیله بخش خصوصی و در قالب شرکت های چند ملیتی صورت می گیرد و از آن به عنوان جریان خصوصی سرمایه یاد می شود. لذا موثرترین راه حل فائق آمدن بر مشکل کمبود سرمایه در کشورهای در حال توسعه، استفاده از جریان ورود سرمایه گذاری مستقیم خارجی جهت تامین سرمایه مورد نیاز رشد و توسعه اقتصادی این کشورها می باشد (سید نورانی و محمدپور، ۱۳۹۷).
بر اساس نظریه داگلاس نورث (North، ۱۹۹۰)، برای کشورهای در حال توسعه تنها راه خروج از فقر گسترده، تزریق مقادیر زیادی سرمایه جهت سرمایه گذاری در صنایع مختلف است. افزایش سرمایه گذاری های همه جانبه به طور همزمان موجب افزایش تقاضا، گسترش ابعاد بازار، افزایش درآمد و بازدهی و کاهش فقر خواهد گردید (کاظمی، ۱۳۹۳).
سرمایه گذاری مستقیم خارجی به علت مزیت هایی مانند انتقال تکنولوژی، ارتباط با بازارهای بین المللی، انتقال مهارت های مدیریتی منبعی مناسب برای انباشت سرمایه و به دنبال آن ارتقای رشد اقتصادی است. مهمترین اثر سرمایه گذاری خارجی در مقایسه با سرمایه گذاری داخلی تأثیر آن در انتقال فناوری های روز و دانش فنی پیشرفته در کشور

میزبان است که این امر به تدریج به بالابردن قابلیت‌های تکنولوژیکی کشور میزبان کمک میکند (آذربایجانی و همکاران، ۱۳۹۷).

البته ضعف مدیریت و سیاست‌های ناصحیح در زمینه جذب سرمایه گذاری مستقیم خارجی می تواند پیامدهای منفی از قبیل ایجاد ساختار بازار انحصاری در بلند مدت، انهدام صنایع با مقیاس تولید کوچک و نیز تشدید بیکاری را به همراه داشته باشد. با توجه به نقش مهم سرمایه گذاری مستقیم خارجی و گسترش فرایند جهانی شدن، کشورهای جهان طی دهه های اخیر برای جذب این نوع سرمایه، برنامه ریزی و تلاش های وسیعی کرده اند. در واقع بازی جهانی جذب این نوع سرمایه ها، بسیار رقابتی شده است. این رقابت به ویژه میان کشورهای در حال توسعه با توجه به لزوم دستیابی سریع به توسعه و کمبود منابع مالی بیشتر شکل گرفته است. این گونه کشورها به دنبال جذب انواع سرمایه هستند و بدین منظور تمهیدات گوناگونی برای جذب این نوع سرمایه ها بکار می برند. (مشیری و کیان پور، ۱۳۹۱)

بر اساس ایده پارادوکس لوکاس (Lucas, 1990) جریان سرمایه گذاری مستقیم خارجی باید از کشورهای ثروتمند به سمت کشورهای فقیر جریان یابد، اما در واقعیت این اتفاق رخ نداده است. محققین در مقام بیان و توضیح این پارادوکس به نقش و جایگاه وجود ثبات سیاسی تاکید دارند. ایجاد بسترهای با ثبات سیاسی که در چارچوب آن سرمایه گذار اطمینان به برگشت اصل و سود سرمایه خود داشته باشد، منجر به ایجاد فضای امن اقتصادی خواهد شد و در این صورت اولاً، سرمایه گذاران داخلی، بازار داخلی را به بازارهای خارجی ترجیح خواهند داد و ثانیاً، بکارگیری سرمایه های داخلی در فعالیتهای داخلی، سیگنالی به سرمایه گذاران خارجی جهت نشان دادن امنیت اقتصادی در کشور میزبان خواهد داد (ترابی و محمدزاده، ۱۳۸۹).

کشورهای در حال توسعه نه تنها محیط اقتصادی آنها متفاوت از کشورهای توسعه یافته است، بلکه تمایل به بی ثباتی سیاسی و قابلیت پیش بینی کمتر نیز در آنها وجود دارد. این دو تفاوت نهادی در این اقتصادها و شرایط خاص موجود در هر کشور باعث شده تا نااطمینانی کمپانی ها برای سرمایه گذاری در کشورهای در حال توسعه افزایش یابد (Yan & Lou, 2011). بسیاری از عوامل اقتصادی که در جذب سرمایه گذاری مستقیم خارجی موثر است فراتر از کنترل دولت بوده و دولت ها معمولاً با برنامه ریزی و در بلندمدت با تحمل هزینه های زیاد به آن دست می یابند (مانند اندازه بازار داخلی، رشد

پایدار و توسعه اقتصادی). اما برقراری ثبات سیاسی در مقایسه با دیگر متغیرهای موثر، کم هزینه و کاملاً در دسترس دولت بوده و از این رو یکی از عوامل بسیار موثر بر تصمیم گیری سرمایه گذاران خارجی است (حیدری و صادق پور، ۱۳۹۴).

شناسایی عوامل موثر بر جذب FDI به سیاست گذاران اقتصادی کمک می نماید که با تنظیم مناسب سیاستها، شرایط مطلوبی را برای جذب بیشتر سرمایه گذاری های خارجی فراهم نمایند. در سایر مطالعات صورت گرفته در زمینه سرمایه گذاری مستقیم خارجی تاثیر ریسک سیاسی یا اندازه اقتصاد بر جذب FDI به صورت جداگانه مورد بررسی قرار گرفته است. نوآوری این تحقیق از آن جنبه می باشد که به بررسی اثر تعاملی ثبات سیاسی عدم وجود خشونت و اندازه اقتصاد به صورت توأمان، بر جذب سرمایه گذاری مستقیم خارجی در کشورهای در حال توسعه و توسعه یافته با استفاده از مدل خودرگرسیون برداری چند متغیره تابلوئی (Panel VAR) می پردازد. به عبارتی هدف مطالعه مزبور بررسی تاثیر ثبات سیاسی عدم وجود خشونت بر جذب سرمایه گذاری مستقیم خارجی با توجه به اندازه اقتصاد می باشد. تاثیر ثبات سیاسی بر جذب FDI در اقتصادهای بزرگ و کوچک به یک اندازه نمی باشد. زیرا انتظار می رود که در اقتصادهای بزرگ، بی ثباتی سیاسی تاثیر چندانی بر جذب FDI نداشته باشد. جذابیت اقتصادهای بزرگ برای سرمایه گذاران و امکان ایجاد تنوع در سرمایه گذاری در این اقتصادها خود به عنوان عاملی بازدارنده در خروج سرمایه خارجی در شرایط بی ثباتی سیاسی می باشد. حال آنکه در اقتصادهای کوچک، با ظهور کمترین نمودهایی از بی ثباتی سیاسی، سرمایه های خارجی تمایل به خروج از کشور دارند. همچنین با توجه به طیف وسیعی از کشورهای در نظر گرفته شده در این مطالعه و عدم دسترسی به داده های مربوط به ریسک سیاسی برای تمامی کشورهای مورد مطالعه، از متغیر ثبات سیاسی به عنوان مفهومی که در مقابل ریسک سیاسی قرار دارد، استفاده شده است. در این مقاله، بعد از مقدمه به بیان مبانی نظری و بررسی عوامل موثر بر جذب سرمایه گذاری مستقیم خارجی پرداخته می شود. سپس در بخش های بعدی به مرور مختصری از مطالعات داخلی و خارجی و در آخرین بخش مقاله نیز به تصریح مدل و نتیجه گیری می پردازیم.

۲. مبانی نظری

سرمایه گذاری مستقیم خارجی فرایندی است که به وسیله آن کشور میهمان با هدف کنترل تولید، توزیع و دیگر فعالیت های مربوطه، مالکیت دارایی ها را در کشور میزبان در بلندمدت بدست می آورد. از دیدگاه کوین، سرمایه گذاری مستقیم خارجی نوعی از سرمایه گذاری است که به منظور کسب منفعت دائمی و همیشگی در موسسه ای مستقر در کشوری غیر از کشور سرمایه گذار صورت گیرد و نتیجه آن کسب حق رأی موثر در مدیریت شرکت یا موسسه می باشد (بهکیش، ۱۳۸۱:۲۹۴).

تا قبل از دهه ۱۹۶۰، تئوری خاصی در مورد FDI وجود نداشت و مفهوم FDI به عنوان بخشی از نظریه نئوکلاسیک سرمایه مطرح میشد. اما بعد از دهه ۱۹۶۰ در نتیجه افزایش حجم FDI، ادبیات نظری فراوانی به وجود آمد که در صدد تبیین علل و انگیزه های وقوع FDI، زمان وقوع آن و مکان هایی که به عنوان میزبان برای FDI مطرح می شدند، برآمدند. در رابطه با توضیح نظریه FDI به عنوان بخشی از نظریه نئوکلاسیک سرمایه، دو مشکل اساسی وجود داشت که عملاً بعد از دهه ۱۹۶۰ ظاهر شدند. اول اینکه FDI چیزی فراتر از انتقال سرمایه بود و شامل مواردی از قبیل انتقال تکنولوژی و مهارت های سازمانی و مدیریتی نیز می شد. دوم آنکه بر خلاف جریان سرمایه که انتقال مواد و جوه در میان دو بخش مستقل در بازار صورت می گرفت، در FDI انتقال بیشتر در درون یک شرکت روی می داد (Dunning et al., ۲۰۰۸:۸۲).

در مجموع تمامی نظریه های مطرح شده در ارتباط با FDI را می توان در قالب نظریه های مبتنی بر بازار رقابت کامل، نظریه های مبتنی بر بازارهای ناقص و نظریه های مبتنی بر سایر عوامل اثر گذار بر سرمایه گذاری مستقیم خارجی تقسیم بندی نمود. لذا به جهت رعایت اختصار در این بخش فقط به ارائه نظریه های مبتنی بر سایر عوامل موثر بر FDI پرداخته می شود. به طور کلی این عوامل را می توان به دو دسته کلی عوامل اقتصادی و غیر اقتصادی تقسیم نمود (Moosa, ۲۰۰۲:۲۳).

۱,۲ عوامل اقتصادی

به دلیل ماهیت موضوع مورد مطالعه، در این تحقیق به بررسی برخی از عوامل اقتصادی موثر بر جذب FDI که با شاخص های کمی اقتصادی قابل بیان بوده و داده های آنها برای جامعه آماری مورد مطالعه موجود بود پرداخته ایم که شامل عوامل زیر می باشد:

۱,۱,۲ زیرساختار

منظور از زیرساختار همان هزینه های مصرفی کالاهای عمومی توسط دولت است. در واقع زیرساختار دربردارنده ویژگیهای کالاهای عمومی است و مهمترین ویژگی آن ها تقسیم ناپذیری می باشد. آثار جنبی مثبتی که از وجود زیرساختار اقتصادی مانند راهها، جادهها، دسترسی به تلفن ثابت و همراه و توزیع شبکههای اینترنتی به دست میآید، شامل حال عموم افراد جامعه میگردد. به نظر مار (Mar, ۱۹۹۷) زیرساختار اقتصادی خود عامل انتقال اطلاعات میباشد، زیرا توسعه راهها و جادهها و امکان دستیابی به شبکه های ارتباطی میتواند از ویژگیهای مهم انتقال سرمایه و نیز افزایش کارایی در انتقال اطلاعات محسوب شود؛ در حقیقت این سیستم به گونهای عمل میکند که اطلاعات به طور کامل به دست کسانی برسد که به آنها نیاز دارند و این خود میتواند به نوعی، انتقال تکنولوژیکی را نیز در برداشته باشد. حال کشورهایی که از اشاعه انتقال اطلاعاتی و تکنولوژیکی بالاتری بهره مند باشند، مسلماً در جذب سرمایه گذاری مستقیم خارجی و رشد اقتصادی موفقتر عمل میکنند (قادری و دهمرده، ۱۳۹۲).

آلفر و (Alfaro et al., ۲۰۰۸:۲۱) در نظریه پردازی خود توسعه و بهبود کیفیت زیرساختار و خدمات ناشی از آنها را پیش شرطی مهم در جذب سرمایه گذاری مستقیم خارجی و رشد اقتصادی میدانند. بنابر نظریه وی، سرمایه گذاری مستقیم خارجی از طریق دخالت عواملی مانند زیرساختار و آزاد سازی تجاری و گسترش حجم مبادلات خارجی و به ویژه دستیابی به بازارهای جدید صادراتی میتواند منجر به رشد و رونق اقتصادی شود و انتقال دانش فنی و توسعه منابع انسانی و اشاعه مهارتهای مدیریتی تنها زمانی از طریق جذب سرمایه گذاری مستقیم خارجی بر رشد تأثیر میگذارند که کیفیت سطح عمومی زیرساختار گسترش و توسعه یافته باشد (فرزین، ۱۳۹۱: ۶۲).

۲,۱,۲ نرخ ارز

نرخ ارز به عنوان قیمتی تعریف می شود که در آن پول ملی با پول کشور دیگر مبادله می گردد. نرخ ارز بین کشورها و دارای مشخصات ترکیبی می باشد، زیرا تحلیلی مقایسه ای از تولید ناخالص داخلی، قیمتها، درآمدها، بهره‌وری نیروی کار و دیگر شاخص های دو کشور را با استفاده از مقایسه پول ها امکان پذیر می سازد. اهمیت نرخ ارز در اقتصاد از سه جهت برجسته می شود:

الف- به عنوان ابزار ارزیابی کالاها و خدمات در روابط اقتصادی بین المللی

ب- ابزار تفسیر و مقایسه قدرت خرید نقدینگی در کشورهای مختلف

ج- مکانیسم نفوذ بر روابط اقتصاد بین الملل که از طریق آن صادرات را می توان توسعه داد، واردات را محدود و موازنه تجاری را برقرار کرد (جلالی و همکاران، ۱۳۹۵).

نرخ ارز عنصر کلیدی برای توضیح شرایط اقتصادی محسوب می شود. از طرفی متغیری است که به عوامل داخلی و خارجی متعددی وابسته است که بسته به طبیعت آنها می تواند اقتصادی، پولی، مالی و حتی روانشناختی باشد (Deseatnicov et al., ۲۰۱۶). هرچه نقدینگی در یک جامعه از ثبات بیشتری برخوردار باشد، جریان سرمایه گذاری خارجی بیشتری به سمت آن کشور روانه خواهد شد، زیرا سبب ایجاد تصویری بهتر از کشور در سطح بین المللی و ملی خواهد شد (Iavorschi, ۲۰۱۴).

سرمایه گذاری مستقیم خارجی از طریق کانال های متعدد تحت تاثیر نرخ واقعی ارز قرار می گیرد. در کشورهای در حال توسعه مهمترین کانال، کاهش ارزش پول داخلی است که باعث تقلیل هزینه نیروی کار داخلی و دیگر عوامل تولید نسبت به تولید در خارج می شود. در واقع انتظار می رود که بین نرخ واقعی ارز و سرمایه گذاری مستقیم خارجی یک همبستگی مثبت وجود داشته باشد. نرخ ارز همچنین از طریق کانال بازار سرمایه بر سرمایه گذاری مستقیم خارجی اثر می گذارد. در این حالت کاهش واقعی ارزش پول داخلی باعث افزایش ثروت نسبی سرمایه گذاران خارجی نسبت به سرمایه گذاران داخلی می شود و در نتیجه ورود سرمایه گذاری مستقیم خارجی افزایش می یابد، اما از طرفی دیگر نوسان نرخ ارز با بی ثباتی سیاسی و اقتصادی در ارتباط است که این نیز خود باعث کاهش جریان FDI می شود (درگاهی، ۱۳۸۵).

۳،۱،۲ اندازه بازار

یکی از عوامل موثر بر جذب سرمایه گذاری مستقیم خارجی، اندازه و مقیاس بازار است. به طوری که اقتصاد با مقیاس بزرگتر، شرایط بهتری را برای سرمایه گذاران خارجی فراهم می کند. بر اساس فرضیه اندازه بازار سرمایه گذاری مستقیم خارجی رابطه مستقیمی با اندازه بازار در کشور میزبان دارد که اغلب به وسیله میزان فروش شرکت چند ملیتی در آن کشور یا تولید ناخالص داخلی آن کشور اندازه گیری می شود. این امر به ویژه برای آن گروه از سرمایه گذاری های مستقیم خارجی که جانشین واردات می گردند توجیه دارد. به لحاظ نظری نیز تاثیر اندازه بازار بر سرمایه گذاری خارجی را می توان همانند مدل های نئوکلاسیکی سرمایه گذاری و یا اصل شتاب سرمایه گذاری دانست (داوودی و شاهمرادی، ۱۳۸۳).

فرصت های بازار در اقتصادهای بزرگ عامل ترغیب سرمایه گذاران خارجی می شود و کشور میزبان می تواند با استفاده از آنان منافع اقتصادی بیشتری را فراهم کند. این منافع شامل بازار داخلی بزرگ، رشد پایدار، توسعه زیرساختار و یا حتی کاهش در مصرف روند بالای منابع طبیعی می شود (نیلی، ۱۳۸۲). در اقتصاد با مقیاس وسیع به دلیل اینکه بهره‌وری فنآوری بیشتر می گردد، انگیزه سودآوری و سرمایه گذاری خارجی افزایش می یابد. اقتصاد بزرگتر در حقیقت پشتیبان فعالیت بنگاههای اقتصادی است و نوید بخش تنوع سرمایه گذاری برای سرمایه گذاران است که این امر از ریسک سرمایه گذاری نیز خواهد کاست (درگاهی، ۱۳۸۵).

۴،۱،۲ سرمایه انسانی

یکی از مهم ترین متغیرهایی که می تواند بر سرمایه گذاری مستقیم خارجی تاثیرگذار باشد، سرمایه انسانی است. در سه دهه گذشته، روند مهاجرت از سمت کشورهای در حال توسعه به سمت کشورهای توسعه یافته به شکل مهاجرت نیروی کار بوده است. اما پس از آن شکل و جهت این مهاجرت تغییر یافت، به نحوی که مهاجرت سرمایه از سمت کشورهای توسعه یافته به کشورهای در حال توسعه صورت پذیرفت. عوامل زیادی بر جذب سرمایه خارجی در کشورهای در حال توسعه تاثیر گذار بوده اند که یکی از مهم ترین آنها سرمایه انسانی است. سرمایه انسانی نیروی کار ماهر و متخصص می باشد که می تواند به دلیل مهارتش، به بهترین نحو از سرمایه موجود استفاده کند و موجب افزایش سطح تولید و رشد

اقتصادی شود. بنابراین نقش سرمایه انسانی در جذب سرمایه گذاری خارجی بسیار حائز اهمیت است. یکپارچه‌ترین راه‌های جذب تکنولوژی های پیشرفته به یک کشور، توسعه سرمایه انسانی آن کشور است. بنابراین میزان سرمایه انسانی موجود در یک کشور بیانگر قدرت یا ظرفیت آن کشور در جذب تکنولوژی های پیشرفته است (استادی و همکاران، ۱۳۹۲).

آموزش از طریق افزایش مهارت و تخصص نیروی کار، یکی از راه های اساسی افزایش بهره وری و تسریع رشد اقتصادی محسوب می شود. هر چه در کشوری سطح آموزش و تخصص نیروی کار بالاتر باشد، هزینه تولید و سرمایه گذاری نیز کاهش می یابد و از این طریق جریان سرمایه گذاری خارجی تاثیر بیشتری در رشد اقتصادی آن کشور خواهد داشت. همچنین آموزش شرایط تغییر ساختاری سرمایه گذاری مستقیم خارجی در شرکت های بین المللی از تولیدات کاربر به تولیدات تکنولوژی بر را نیز فراهم می کند (آقازاده و همکاران، ۱۳۹۷).

۲،۲ عوامل غیر اقتصادی

این عوامل به سه دسته عوامل طبیعی، حمایتی و سیاسی تقسیم می شوند که عوامل طبیعی شامل دو عامل منابع طبیعی (مانند منابع معدنی و منابع اولیه تولید) و موقعیت جغرافیایی (مانند دسترسی به گذرگاه های تجاری) می باشد. عوامل حمایتی و تشویقی نیز در حقیقت بیانگر نحوه اعطای حمایت های خاص و امتیازاتی است که به سرمایه گذاران خارجی داده می شود. عوامل سیاسی تاثیرگذار بر FDI نیز شامل تعاملات سیاسی بین کشورهای میهمان و میزبان سرمایه گذاری مستقیم خارجی و وضعیت ثبات سیاسی در کشور میزبان می باشد (غفاری و اکبری، ۱۳۹۰).

۱،۲،۲ ثبات سیاسی - عدم وجود خشونت

وضعیت کشورهای در حال توسعه در رابطه با عوامل سیاسی کمی متفاوت از وضعیت و عملکرد آنها در مورد عوامل اقتصادی است. ساختار اقتصادی کشورها، مخصوصاً کشورهای در حال توسعه در برابر عوامل نامطلوب داخلی بسیار ضربه پذیر است. ثبات سیاسی - عدم وجود خشونت به عنوان مهمترین عامل داخلی، نزدیکترین تعامل را با مفهوم امنیت اقتصادی در تاثیر گذاری بر عوامل تولید دارد. نااطمینانی که در فضای بی ثبات

سیاسی و خشونت های غیر قاعده مند پدید می آید، موجب کاستن از سرمایه گذاری ها، عدم توانایی کشور در جذب موفق سرمایه های خارجی و فرار سرمایه می گردد (سلمانی و همکاران، ۱۳۹۳).

زمانی که کشوری به عنوان میزبان سرمایه گذاری خارجی با عدم ثبات سیاسی روبرو باشد، حتی اگر از جهت بازده سرمایه گذاری در شرایط مطلوبی قرار داشته باشد، کشوری مطمئن و مناسب برای سرمایه گذاری نخواهد بود (Jinjarak, 2007). بر اساس گزارش آنکتاد (2006)، بسیاری از کشورهای در حال توسعه به دلیل بی ثباتی سیاسی و ساختاری، میزان سرمایه خارجی اندکی را جذب نموده اند. از این رو، شرکت های فراملیتی تمایلی به سرمایه گذاری در کشورهایی که دارای دولتی بی ثبات بوده و یا از میزان بالایی از تنش های سیاسی رنج می برند، ندارد. وجود محیط با ثبات سیاسی، ریسک تغییرات ناگهانی قوانین و فسخ قراردادها را کاهش می دهد (Kasatoka & Minnitt, 2006). بنابراین اگر کشوری دارای سیاست های کلان سیاسی با ثبات باشد، سرمایه گذاران نیز تمایل به سرمایه گذاری در آن کشور را خواهند داشت (Alon & Herbert, 2009). فضای سیاسی یک جامعه می تواند بر سودآوری و یا کوشش شرکتهای چند ملیتی برای رسیدن به اهدافشان تأثیر بگذارد. سرمایه گذاران با تجزیه و تحلیل شرایط سیاسی، می توانند نا اطمینانی های به وجود آمده در آینده را کاهش دهند و در موقعیت بهتری برای انتخاب عقلایی خود در کشور خارجی قرار گیرند. بی ثباتی سیاسی ممکن است شرکتهای تجاری را با ریسک تصمیم گیری های دولت های جدید یا جناح های جدید درون دولت مواجه سازد که امکان دارد بر تصمیم شرکتهای برای ادامه همکاری و سرمایه گذاری تأثیر بگذارد (Du, 2013; Toit).

ثبات سیاسی عدم وجود خشونت (Political Stability and Absence of Violence) به عنوان شاخصی که می تواند شرایط ثبات سیاسی یک کشور را برای بررسی شرایط جذب سرمایه گذاری مستقیم خارجی مورد بررسی قرار دهد، استفاده می گردد. این شاخص از چهار زیر مجموعه تشکیل شده است که در ادامه به توضیح آنها می پردازیم:

ثبات دولت (Political Stability): این مولفه توانایی دولت برای اجرای برنامه های اعلام شده و اتمام موفقیت آمیز دوران مسئولیتش را نشان می دهد و شامل مواردی همچون اتحاد دولت، قدرت قانونگذاری و حمایت مردمی می باشد.

مناقشات داخلی (Internal Conflicts): این مولفه یک ارزیابی کلی از میزان خشونت های سیاسی در یک کشور و تاثیر آن بر حکومت می باشد. این بخش نیز خود شامل جنگ داخلی، تهدید کودتا، تروریسم، خشونت سیاسی و اختلال در جامعه می باشد. عدم وجود جنگ داخلی و مخالفت مدنی یا نظامی با دولت و همچنین عدم اعمال خشونت های خودسرانه مستقیم یا غیر مستقیم توسط دولت علیه مردم، بیانگر نبود مناقشات داخلی در کشور می باشد.

مناقشات خارجی (External Conflicts): معیار مناقشات خارجی ارزیابی خطرات ناشی از محدوده فشار خارجی بدون خشونت (فشارهای دیپلماتیک، خودداری از کمک، محدودیت های تجاری، اختلافات ارضی و تحریم ها) تا محدوده فشار شدید خارجی (درگیری های فرامرزی) می باشد. مناقشات خارجی می تواند به طرق مختلف بر تجارت خارجی تاثیر منفی بگذارد، از محدودیت های اعمال شده بر عملیات ها گرفته تا تحریم های تجاری و سرمایه گذاری و تغییر در تخصیص منابع اقتصادی. این مولفه شامل جنگ، مناقشه متقابل مرزی و فشار خارجی می باشد.

تنش های قومی (Ethnic Tensions): این مولفه ارزیابی میزان تنش در یک کشور نسبت به تقسیمات نژادی، ملیت یا زبان است. در کشورهایی که گروه های مخالف متعصب وجود دارند و تمایلی به سازش ندارند، این تنش ها بیشتر و ثبات سیاسی کمتری وجود دارد (Howell, 2012).

از این رو بروز شرایط بی ثبات سیاسی و خشونت در جامعه، سبب افزایش هزینه های کسب و کار از طریق صرف هزینه های بسیار برای تامین امنیت و بیمه نمودن فعالیت اقتصادی، پر هزینه بودن انجام اقدامات پیشگیرانه و نیز دستمزدهای بالا برای کارکنانی که در معرض خطر هستند، می شود. این هزینه ها بازده مورد انتظار فعالیت سرمایه گذاری را کاهش می دهد و چنان که شرایط بی ثبات سیاسی از حد معینی افزایش یابد سرمایه گذار خارجی اقدام به انتقال سرمایه خود به یک کشور امن تر خواهد کرد. لذا سرمایه گذاران خارجی در تلاشند که از تمامی خطراتی که متوجه فعالیت آنان می باشد، آگاهی داشته باشند (۱۳۹۳، پناهی و همکاران).

۳. مروری بر پیشینه پژوهش

در این بخش، پیشینه مطالعات داخلی و خارجی انجام شده به طور مختصر مورد بررسی قرار می‌گیرد.

داودی و همکاران (۱۳۸۳) در مقاله‌ای با عنوان بازشناسی عوامل موثر بر جذب سرمایه گذاری مستقیم خارجی در اقتصاد ایران و ۴۶ کشور جهان در چارچوب یک الگوی تلفیقی، عوامل موثر بر جذب سرمایه گذاری مستقیم خارجی را طی دوره ۱۹۹۰ تا ۲۰۰۲ مورد بررسی قرار داده‌اند. نتایج مطالعه نشان می‌دهد که زیرساختار قانونی، تشویق و تقویت سرمایه گذاری بخش خصوصی، کارایی و بهره‌وری، تحقیق و توسعه، سطح مهارت نیروی کار و اقداماتی در جهت افزایش ثبات سیاسی کشور می‌تواند به جذب بیشتر سرمایه گذاری مستقیم خارجی منجر شود.

درگاهی (۱۳۸۵) در تحقیقی به بررسی عوامل موثر بر توسعه سرمایه گذاری مستقیم خارجی در کشورهای در حال توسعه می‌پردازد. نتایج حاصل از برآورد الگوها حاکی از آن است که در کشورهای در حال توسعه اثر متغیر رشد اقتصادی مثبت است، در حالی که افزایش ریسک‌های مالی، اقتصادی و سیاسی بر جریان ورودی FDI اثر منفی دارد. همچنین شاخص‌های آزادی اقتصادی و اندازه بازار نیز دارای اثر مثبت بر جذب FDI هستند. متغیر سرمایه انسانی به تنهایی معنی ندارد، ولی اثر متقابل آن با متغیر انباشت FDI معنادار است.

مهدوی عادل و همکاران (۱۳۸۷) در مطالعه‌ای به بررسی تأثیر حکمرانی خوب بر جذب سرمایه گذاری مستقیم خارجی در کشورهای با درآمد متوسط با استفاده از روش داده‌های ترکیبی، برای نمونه ۳۴ کشوری بین سالهای ۱۹۹۶ تا ۲۰۰۴ پرداختند. نتایج تخمین‌ها نشان می‌دهد که حکمرانی خوب از عوامل مؤثر در جذب سرمایه گذاری مستقیم خارجی در کشورهای با درآمد متوسط است.

آلبوسولم و همکاران (۱۳۹۰) در پژوهشی به بررسی تأثیر ریسک‌های سیاسی بر پیوند میان توسعه نظام تأمین مالی و سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در کشورهای گروه دی هشت برای سال‌های ۲۰۰۱ الی ۲۰۰۷ در قالب مدل داده‌های تابلویی پرداختند. نتایج بدست آمده نشان از تأثیر معکوس ریسک‌های سیاسی بر جذب سرمایه‌گذاری خارجی و توسعه نظام تأمین مالی در کشورهای عضو این گروه دارد. همچنین در میان عوامل تشکیل‌دهنده ریسک‌های سیاسی نیز سرکوب اعتراضات و عدم پاسخگویی، خشونت و عدم ثبات سیاسی، بار مفرات و عدم حاکمیت قانون از مهم‌ترین عوامل تأثیرگذار شناخته شده‌اند.

غفاری و همکاران (۱۳۹۰) در مطالعه ای به بررسی عوامل اقتصادی موثر بر جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در کشورهای نفت خیز خاورمیانه در دوره زمانی ۲۰۱۰-۱۹۹۵ باروش اقتصادسنجی داده‌های ادغام شده (Panel data) پرداختند. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که عدم ثبات اقتصادی اثر منفی و معنی داری و امنیت اقتصادی و درجه بازبودن اقتصاد اثر مثبت و معنی دار بر جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در کشورهای مورد مطالعه دارد. ولی اندازه بازار و نیروی کار به تنهایی اثر معنی داری بر جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در این کشورها ندارند.

فتحی و کبیری پور (۱۳۹۱) طی مطالعه ای به بررسی ابعاد مختلف ریسک سیاسی و تأثیر آن بر سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی پرداخته‌اند. این مطالعه بیان می‌کند که سه منبع ریسک سیاسی شامل؛ سیاست‌ها، نظام مالیاتی و تنش‌های سیاسی جریان‌های سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی را به شدت تحت تأثیر قرار می‌دهند.

سلمانی و همکاران (۱۳۹۳) در تحقیقی به بررسی اثر شوک‌های تروریسم بر جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در کشورهای منطقه منا در دوره زمانی ۱۹۷۰ تا ۲۰۱۲ پرداختند. نتایج حاصل از برآورد مدل نشان داد که شوک‌های تروریسم دارای اثر منفی بر جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی است. در مقابل، شوک‌های ناشی از تولید ناخالص داخلی و درجه باز بودن تجاری، دارای تأثیر مثبت بر جذب FDI می‌باشند.

کاظمی (۱۳۹۳) در مقاله ای به بررسی تأثیر ریسک سیاسی بر جذب سرمایه‌گذاری خارجی به صورت توصیفی پرداخته است. هدف پژوهش نشان دادن این مسئله مهم است که شرکت‌های چندملیتی در کشورهایی که ریسک سیاسی در آنها زیاد است و اغلب جزء کشورهای در حال توسعه هستند، سرمایه‌های خود را وارد نمی‌کنند و لذا کشورهای مذکور، از این جهت در مضیقه قرار می‌گیرند. بیمه ریسک سیاسی می‌تواند به‌عنوان راه حلی برای این مشکل مطرح گردد.

جلالی و همکاران (۱۳۹۶) در مطالعه ای به بررسی اثر ریسک سیاسی بر سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در ایران در بازه زمانی ۱۳۶۲ تا ۱۳۹۳ پرداخته‌اند. نتایج نشان می‌دهد متغیرهای ریسک سیاسی، تولید ناخالص داخلی و نرخ ارز علت آماری سرمایه‌گذاری خارجی هستند، اما شاخص باز بودن فضای تجاری و تورم، اثر معناداری بر سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی ندارند.

محمدزاده و همکاران (۱۳۹۷) در مطالعه ای اثر حقوق مالکیت و ریسک سیاسی را بر جذب سرمایه گذاری مستقیم خارجی در ۵۲ کشور منتخب برای دوره ۱۹۹۰ الی ۲۰۱۵ مورد بررسی قرار دادند. نتایج مطالعه حاکی از آن بود که در کشورهای در حال توسعه از میان متغیرهای انتخاب شده، تاثیر شوک های ریسک سیاسی و رشد تولید ناخالص داخلی بزرگتر از تاثیر دیگر متغیرها نظیر شوک های حقوق مالکیت و درجه باز بودن تجاری بر جذب سرمایه گذاری مستقیم خارجی است.

صارم و فدائی (۱۳۹۸) در مطالعه ای به بررسی اثرات کوتاه مدت و بلند مدت ریسک سیاسی و توسعه مالی بر سرمایه گذاری مستقیم خارجی در ایران برای دوره ۱۳۴۶ الی ۱۳۹۵ پرداخته اند. نتایج به دست آمده از پژوهش نشان می دهد که ریسک سیاسی در کوتاه مدت و بلند مدت تاثیر معناداری بر سرمایه گذاری مستقیم خارجی ندارد، اما مولفه های توسعه مالی، جمعیت، نرخ ارز، نرخ تورم، تولید ناخالص داخلی و درجه باز بودن تجارت در کوتاه مدت و بلندمدت تاثیر قابل توجهی بر جریان سرمایه گذاری خارجی در ایران دارند.

رفعت و فراهانی (۲۰۱۹) در مقاله ای به بررسی ریسک سیاسی و سرمایه گذاری مستقیم خارجی در ایران برای دوره زمانی ۱۹۸۵ الی ۲۰۱۶ پرداخته اند. نتایج تحقیق نشان می دهد که درگیری های خارجی، تنش های نژادی، وضعیت اجتماعی-اقتصادی، وضعیت نظامی و تنش های مذهبی عوامل تعیین کننده در جریان سرمایه گذاری خارجی در ایران هستند.

عبدالرحمان (Abdel-Rahman, ۲۰۰۲) در تحقیقی به بررسی تعیین کننده های سرمایه گذاری مستقیم خارجی در عربستان سعودی طی دوره زمانی ۱۹۸۰ الی ۲۰۰۰ پرداخته اند. نتایج تحقیق نشان می دهد که تعیین کننده های جریان سرمایه گذاری مستقیم خارجی در عربستان عوامل اقتصادی، سیاسی و اجتماعی هستند. در این کشور آثار ریسک های سیاسی - اجتماعی بر جذب FDI اساساً معنی دار است و با افزایش ریسک، جریان سرمایه گذاری مستقیم خارجی کاهش می یابد.

اونیو (Onyeiwu, ۲۰۰۲) با تحلیل جریان سرمایه گذاری مستقیم خارجی به کشورهای در حال توسعه و منطقه مناطی دورهم زمانی ۱۹۷۵ الی ۲۰۰۰، نقش عوامل اقتصادی و ساختاری را بر جریان سرمایه گذاری مستقیم خارجی بررسی می نماید. بر اساس نتایج این تحقیق در منطقه منا دو عامل "فساد و خط قرمز بوروکراسی" و "تجارت آزاد" نقش اصلی در جذب

سرمایه گذاری مستقیم خارجی دارند. راه حل رفع این موانع، نخست: اجرای برنامه های خصوصی سازی جهت کاهش حجم دولت و در نتیجه کاهش فساد و دوم: حذف موانع و حمایت های تجاری و حرکت به سوی آزادسازی تجاری است.

باس و هفکر (Busse & Hefeker, ۲۰۰۷) با بررسی تاثیر ریسک سیاسی و نهادها بر سرمایه گذاری مستقیم خارجی برای ۸۳ کشور در حال توسعه طی دوره ۲۰۰۳-۱۹۸۴، نشان داده اند که ثبات دولت، عدم وجود کشمکش های درونی و گرایشات قومی و وجود قوانین بیمه، به طور معنی داری با جریانات سرمایه گذاری مستقیم خارجی ارتباط دارند.

عبادی و گاردیزابل (Gardeazabal & Abadie, ۲۰۰۸) در مطالعه خود به بررسی اثر ریسک ناشی از تروریسم بر خالص ورودی سرمایه گذاری مستقیم خارجی در 110 کشور جهان پرداختند. آنها نخست از طریق بحث نظری نشان دادند که حوادث تروریستی از طریق افزایش نااطمینانی موجب کاهش بازده مورد انتظار سرمایه گذاری می گردد. همچنین نشان دادند که اگر اقتصاد جهانی به اندازه کافی باز باشد، آنگاه تغییر در شدت حوادث تروریستی می تواند سبب تغییرات بزرگ در جریان سرمایه بین کشورها گردد. نتایج حاصل از برآورد مدل نیز حاکی از این بود که یک انحراف معیار افزایش در ریسک ناشی از حوادث تروریستی موجب کاهش 5 درصدی در خالص ورودی FDI در نمونه مورد مطالعه می گردد.

باک و خیان (Baek and Qian, ۲۰۱۱) اثر ریسک های سیاسی بر روی جریان سرمایه گذاری مستقیم خارجی را در دو گروه از کشورهای در حال توسعه و صنعتی بررسی و برای این کار از شاخص های ریسک سیاسی راهنمای بین المللی ریسک کشوری استفاده کرده اند. مطالعه آنها حاکی از تأثیر معنی داری طیفی وسیع از شاخص های ریسک سیاسی بر روی جریان ورودی سرمایه گذاری مستقیم خارجی بوده است.

بندیوپادیای و همکاران (Bandyopadhyay et al., ۲۰۱۱) در مطالعه خود رابطه بین تروریسم و سرمایه گذاری مستقیم خارجی را بین 78 کشور در حال توسعه طی دوره 1984-2008 مورد بررسی قرار دادند. نتایج مطالعه نشان داد که تروریسم (چه تروریسم داخلی و چه حوادث تروریسم بین الملل) سبب کاهش جریان FDI در نمونه مورد مطالعه می گردد. علاوه بر این، نتایج حاکی از این بود که مساعدتهای خارجی جهت کاهش ریسک ناشی از تروریسم داخلی و کل حوادث تروریستی به دو دلیل حائز اهمیت فراوانی است. اول، اینکه سهم قابل توجهی از حوادث تروریستی در کشورهای در حال توسعه مربوط به تروریسم

داخلی است. به بیان دیگر، کشورهای در حال توسعه توانایی کافی برای مقابله با پدیده تروریسم داخلی را ندارند و بنابراین نیازمند مساعدتهای سایر کشورها می باشند؛ ثانیاً، سرمایه گذاری مستقیم خارجی از مؤلفه های بسیار مؤثر در توسعه این کشورها می باشد و کشورهای در حال توسعه نیازمند انجام اقدامات مؤثر جهت موفقیت در جذب FDI می باشند.

وادلاماناتی (۲۰۱۲، Vadlamannati) با رویکرد خرد به بررسی تاثیر ریسک سیاسی بر روی جذب سرمایه گذاری مستقیم خارجی در شرکت های آمریکایی که در ۱۰۱ کشور در حال توسعه جهان طی دوره ۱۹۹۷ الی ۲۰۰۷ سرمایه گذاری کرده اند، پرداخته است. مطالعه وی نشان می دهد که ریسک سیاسی پایین با افزایش حقوق صاحبان سهام (به میزان 51 درصد بالاتر)، با نسبت بالاتری از دارایی های ثابت و افزایش در بازگشت سرمایه گذاری همراه است.

مسرورخان و همکاران (۲۰۱۳، Mashrur Khan et al.) به بررسی تاثیر ریسک سیاسی بر جذب سرمایه گذاری مستقیم خارجی برای ۹۴ کشور طی دوره زمانی ۱۹۸۶ تا ۲۰۰۹ پرداختند. نتایج تحقیق نشان داد که شاخص ریسک سیاسی تاثیر منفی بر جذب FDI برای تمامی کشورها، حتی کشورهایی با سطح درآمد بالا دارد. این در حالی است که این اثر برای کشورهایی با سطح درآمدی متوسط رو به بالا شدیدتر می باشد.

بنچاک و همکاران (۲۰۱۴، Benacek et al.) در بررسی تأثیر ریسک سیاسی و کیفیت نهادها بر روی جذب سرمایه گذاری مستقیم خارجی برای 32 کشور اروپایی طی دوره ۱۹۹۵ الی ۲۰۰۸ به این نتیجه نائل آمدند که هم در رویکرد ایستا و هم رویکرد پویا، ریسک سیاسی و کیفیت نهادها، نقش تعیین کننده در جذب سرمایه گذاری مستقیم خارجی دارند. آنها کشورها را در سه گروه در سطوح مختلف توسعه یافتگی طبقه بندی کرده و در همه این گروه ها کاهش خطر سیاسی، نظم و انضباط پولی، مقررات زدایی، دولت مؤثر و کیفیت آموزش تأثیر معنی دار و مثبتی بر روی جذب سرمایه گذاری مستقیم خارجی داشته است.

ویزنیوسکی و پاثان (۲۰۱۴، Wisniewski and Pathan) در تحقیقی نقش عوامل سیاسی و مخارج دولت و دیگر عوامل (مخارج نظامی و غیر نظامی، حقوق مالکیت، رشد اقتصادی، آزادی اقتصادی، تورم و ...) در تصمیم گیری های سرمایه گذاران شرکت های چند ملیتی را برای ۳۳ کشور عضو OECD طی دوره ۱۹۷۵ الی ۲۰۰۹ مورد بررسی قرار داده اند. یافته های آنان حاکی از آن است که سرمایه گذاران خارجی رغبتی به سرمایه گذاری در

کشورهایی که مخارج دولتی آنان بیشتر به سمت مخارج نظامی و هزینه های آنان مصرف می شود، ندارند. همچنین نتایج مطالعه نشان داد که تورم اثر منفی و حقوق مالکیت و رشد اقتصادی تأثیر مثبتی بر میزان افزایش سرمایه گذاری های مستقیم خارجی دارند.

باری و دیگیسپ (Barry and Diguseppe, ۲۰۱۸) در مطالعه ای به بررسی ریسک سیاسی، شفافیت و سرمایه گذاری مستقیم خارجی در برخی از بزرگترین شرکت های چندملیتی جهان بین سال های ۱۹۹۵ الی ۲۰۰۸ پرداخته اند. نتایج مطالعه نشان می دهد که ریسک سیاسی تأثیر منفی قوی بر احتمال سرمایه گذاری در کشورهایی با سطوح پایین شفافیت دارد، اما بزرگی این اثر در سطوح بالاتر شفافیت تضعیف می شود. در کشورهایی با شفافیت کمتر، ریسک سیاسی عامل بازدارنده مهمی بر جذب سرمایه است، حال آنکه در کشورهای شفاف، اثر ریسک سیاسی بر شرکت های چندملیتی کمتر است.

بالان (Balán, ۲۰۱۹) در پژوهشی به بررسی تأثیر عوامل سیاسی و اقتصادی بر جریان سرمایه گذاری مستقیم خارجی در کشورهای منا برای بازه زمانی ۱۹۸۴ الی ۲۰۱۴ پرداخته است. نتایج مطالعه نشان می دهد که بازگشت مطلوب سود سرمایه، کاهش تنش های مذهبی و تراز حساب جاری از عوامل بالقوه سرمایه گذاری مستقیم خارجی در این کشورها هستند.

عبدالخالق و تلیس (AbdulKhalek and Tlais, ۲۰۱۹) در مطالعه ای به بررسی اثر ریسک سیاسی بر سرمایه گذاری مستقیم خارجی در لبنان در دوره زمانی ۲۰۰۲ الی ۲۰۱۶ پرداختند. نتایج نشان داد که فساد و نظم و قانون عوامل اصلی هستند که به طور قابل توجهی بر جریان سرمایه گذاری مستقیم خارجی در این کشور اثر می گذارند و سرانه تولید ناخالص ملی و آزادی اقتصادی را به طور قابل توجهی متاثر می کنند.

جیانگ و همکاران (Jiang, ۲۰۱۹) در مطالعه ای به بررسی تأثیر ریسک سیاسی بر دو مفهوم سرمایه گذاری مستقیم خارجی و سرمایه گذاری مستقیم خارجی در زیرساخت ها، برای ۹۰ کشور در حال توسعه در بازه زمانی ۲۰۰۶ الی ۲۰۱۵ پرداختند. نتایج تحقیق نشان داد که سرمایه گذاری مستقیم خارجی در زیرساخت ها، نسبت به ریسک سیاسی از حساسیت بیشتری برخوردار است.

۴. معرفی مدل تحقیق

در این تحقیق قصد داریم که به مطالعه اثر تعاملی ثبات سیاسی عدم وجود خشونت و اندازه اقتصاد به صورت همزمان، بر جذب سرمایه گذاری مستقیم خارجی در کشورهای در حال توسعه و توسعه یافته با استفاده از مدل خودرگرسیون برداری چند متغیره تابلویی (Panel VAR) پردازیم.

در تحقیق مزبور تعداد ۴۰ کشور شامل کشورهای با اندازه های متفاوت اقتصادی در بازه زمانی ۲۰۱۸-۱۹۹۶ مورد مطالعه قرار گرفته اند. از این کشورها تعداد ۱۶ کشور توسعه یافته و صنعتی شامل دانمارک، نیوزلند، آلمان، کانادا، آمریکا، هلند، سوئیس، استرالیا، نروژ، ژاپن، فرانسه، انگلیس، ایتالیا، اسپانیا، اتریش، بلژیک و تعداد ۲۴ کشور در حال توسعه شامل برزیل، روسیه، هند، چین، مکزیک، ترکیه، ایران، اکوادور، ونزوئلا، مالزی، پاکستان، قزاقستان، مغولستان، آذربایجان، ارمنستان، عربستان، عراق، کویت، سنگاپور، امارات، لیبی، نیجریه، قطر، آفریقای جنوبی بررسی شده اند. در مطالعه مزبور از مدل اثرات ثابت (fixed effects) استفاده شده که اختلافات و ناهمبستگی میان کشورها را تا حدی لحاظ کند، با این حال نتایج با حذف برخی از مقاطع به ظاهر ناهمگن تغییر قابل توجهی ندارد. مدل مورد استفاده در این تحقیق در قالب رهیافت خود رگرسیون برداری در داده های تابلویی (Panel VAR) به صورت زیر می باشد:

$$Y_{it} = Y_{it-1}A_1 + Y_{it-2}A_2 + \dots + Y_{it-p+1}A_{p-1} + Y_{it-p}A_p + X_{it}\beta + u_{it} + e_{it}$$

$$i \in \{1, 2, \dots, N\} t \in \{1, 2, \dots, T_i\}$$

در این مدل بردار Y_{it} بردار $(1 \times K)$ از متغیرهای وابسته مدل به شرح ذیل است:

lfd: لگاریتم سرمایه گذاری مستقیم خارجی

psv: ثبات سیاسی عدم وجود خشونت

lrg: لگاریتم تولید ناخالص داخلی حقیقیه عنوان شاخصی برای اندازه اقتصاد

همچنین بردار X_{it} نیز یک بردار $(1 \times L)$ از متغیرهای کنترل (برون زا) جهت افزایش

قدرت توضیح دهندگی مدل است و شامل متغیرهای زیر می باشد:

hci: سرمایه انسانی

fra: زیر ساختار

exc: نرخ ارز رسمی

e_{it} و u_{it} نیز به ترتیب بردارهای $(1 \times K)$ اثرات ثابت پانل (تابلو) و اجزای اختلال ویژه هستند. ماتریس های A_1 تا A_p نیز با ابعاد $(K \times K)$ و ماتریس β با ابعاد $(L \times K)$ حاوی پارامترهای مدل هستند که برآورد می شوند. اندیس های بیانگر کشور و t بیانگر سال می باشند.

تمامی داده های مورد استفاده در این تحقیق به غیر از ثبات سیاسی عدم وجود خشونت از آمار بانک جهانی (World Bank) استخراج گردیده است. داده های مربوط به ثبات سیاسی عدم وجود خشونت از آمار ارائه شده توسط راهنمای بین المللی ریسک کشوری (International Country Risk Guide) ICRG وابسته به PRS Group (Political Risk Services) استخراج شده است.

همچنین در این مدل متغیر ضریبی ira نیز در نظر گرفته شده است که به صورت ضرب دو متغیر لگاریتم طبیعی تولید ناخالص داخلی حقیقی به عنوان شاخصی برای اندازه اقتصاد (Irg) و ثبات سیاسی عدم وجود خشونت (psv) جهت بررسی اثر تعاملی این دو متغیر بر سرمایه گذاری مستقیم خارجی می باشد.

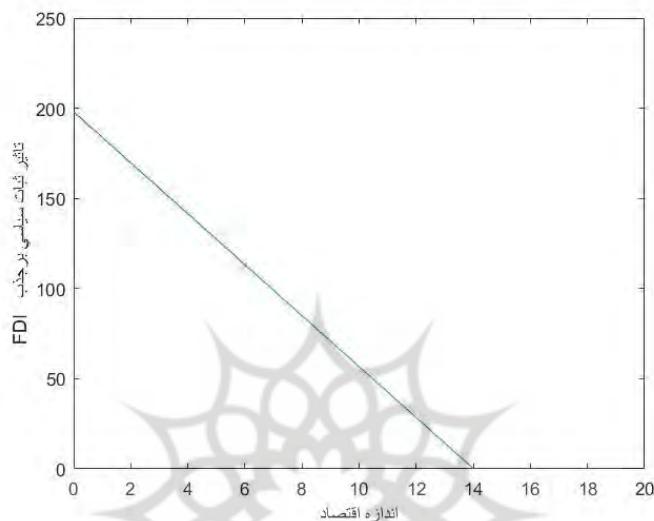
$$ira = lrg * psv$$

در تخمین مدل خود رگرسیون برداری چند متغیره تابلویی (Panel VAR) با مشتق گیری از دو طرف معادله می توان ضرایب متغیرهای اندازه اقتصاد و ثبات سیاسی عدم وجود خشونت را در معادله سرمایه گذاری مستقیم خارجی یافت. به عبارتی تاثیر این دو متغیر بر جذب سرمایه گذاری مستقیم خارجی استخراج می گردد.

نتایج حاصل از تخمین مدل Panel VAR در نرم افزار stata برای کشورهای توسعه یافته (جدول ۱) نشان می دهد که ضریب ثبات سیاسی عدم وجود خشونت در معادله واکنش سرمایه گذاری مستقیم خارجی مقدار ۱۹۸ می باشد. بدین معنا که با نادیده گرفتن اندازه اقتصاد هر یک واحد افزایش در ثبات سیاسی عدم وجود خشونت سبب افزایش حدود ۱۹۸ واحدی در لگاریتم سرمایه گذاری مستقیم خارجی می شود. قسمت دوم معادله تخمینی نشان می دهد که با افزایش اندازه اقتصاد، تاثیر ثبات سیاسی عدم وجود خشونت بر جذب سرمایه گذاری مستقیم خارجی به میزان ۱۴/۱۳ واحد کاهش می یابد و به نوعی بیانگر این موضوع می باشد که در اقتصادهای توسعه یافته و صنعتی، ثبات سیاسی عدم وجود خشونت تاثیر کمتری بر جذب FDI خواهد داشت و عاملی چندان موثر در جذب

FDI نخواهد بود. در واقع توسعه یافتگی اقتصادهای مزبور عامل مسلط در جذب FDI خواهد بود.

$$\frac{\partial lfd}{\partial psv} = 198 - 14/13 lrg$$

نمودار ۱. واکنش تاثیر اندازه اقتصاد بر میزان اثرگذاری ثبات سیاسی عدم وجود خشونت بر FDI در کشورهای توسعه یافته

منبع: یافته های تحقیق

طبق این معادله و نمودار (۱) تاثیر ثبات سیاسی عدم وجود خشونت بر جذب سرمایه گذاری مستقیم خارجی عددی مثبت می باشد، اما با لحاظ جمله تعاملی ثبات سیاسی عدم وجود خشونت و اندازه اقتصاد، متوجه می شویم که با افزایش اندازه اقتصاد از میزان تاثیر ثبات بر جذب سرمایه گذاری خارجی کاسته می شود یعنی اندازه اقتصاد تاثیر ثبات بر جذب FDI را تعدیل کرده و کاهش می دهد.

جدول ۱. نتایج تخمین مدل برای کشورهای توسعه یافته

متغیر	ضریب برآورد شده	خطای معیار	آماره Z	احتمال
<i>lrg</i>	۱۳/۶۳۴۹۷	۳/۴۰۴۳۶۷	۴/۰۱	۰/۰۰۰

۰/۰۰۰	-۴/۶۸	۳/۰۱۶۵۸۹	-۱۴/۱۳۱۳۲	<i>ira</i>
۰/۰۰۰	۴/۷۴	۴۱/۷۸۹۷۳	۱۹۸/۰۱۰۵	<i>psv</i>
۰/۰۰۲	۳/۰۴	۰/۰۵۸۸۳۶۵	۰/۱۷۸۹۴۳۲	<i>lfd_{t-1}</i>
۰/۲۶۱	-۱/۱۲	۰/۰۰۷۶۷۶۳	-۰/۰۰۸۶۲۱۸	<i>fra_{t-1}</i>
۰/۰۰۹	-۲/۶۰	۰/۱۰۶۷۳۵۳	-۰/۲۷۷۲۷۰۸	<i>exc_{t-1}</i>
۰/۸۱۲	-۰/۲۴	۰/۰۱۴۱۹۸۸	-۰/۰۰۳۳۷۵۹	<i>hci_{t-1}</i>

ماخذ: یافته های تحقیق

به عبارتی نتایج حاصل از تخمین مدل برای کشورهای توسعه یافته نشان می دهد که ثبات سیاسی عدم وجود خشونت، لگاریتم تولید ناخالص داخلی حقیقی، متغیر ضربی مربوطه و لگاریتم سرمایه گذاری مستقیم خارجی با یک دوره وقفه دارای اثری معنی دار بر FDI می باشند. به عبارتی در کشورهای توسعه یافته متغیرهای ثبات سیاسی عدم وجود خشونت و اندازه اقتصاد هم به صورت جداگانه و هم توأم (*ira*) بر سرمایه گذاری اثر دارد. متغیرهای برون زای وارد شده در مدل از جمله زیرساختار و سرمایه انسانی نیز رابطه معناداری با جذب FDI ندارند و فقط نرخ ارز با یک دوره وقفه، دارای رابطه معنادار با FDI می باشد.

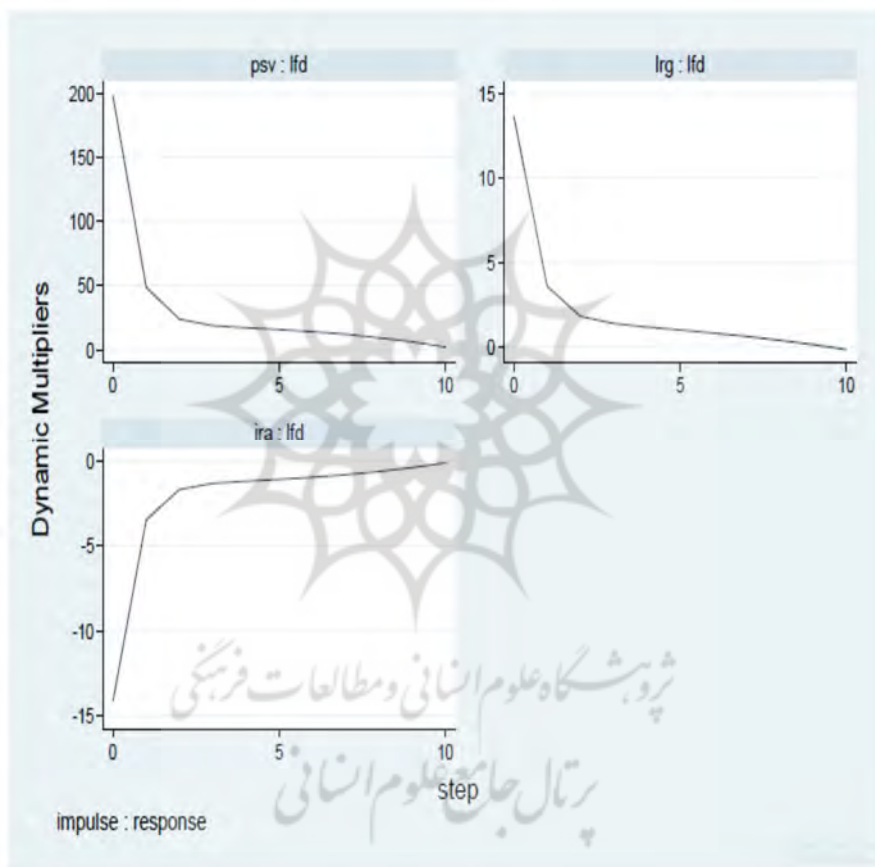
در ادامه به بررسی واکنش متغیرهای الگو نسبت به شوک های به وجود آمده در هر یک از متغیرها می پردازیم، به طوری که با استفاده از توابع ضربه واکنش، اثر یک شوک مشخص بر روی متغیر بررسی می گردد و نشان داده می شود که اگر یک تغییر ناگهانی (شوک) در یک متغیر رخ دهد، اثر آن بر روی خود متغیر و دیگر متغیرها در طول دوره های مختلف چه مقدار خواهد بود. در مدل مورد مطالعه چون متغیر ضربی *ira* به صورت حاصل ضرب تعاملی است، لذا به عنوان متغیر درونزا که مباحث مرسوم توابع ضربه واکنش برای آن قابل اجرا می باشد وارد مدل نشده، بلکه به شکل متغیری برونزا در مدل لحاظ شده؛ به همین جهت توابع ضربه واکنش در قالب ضرایب تکاثر پویا محاسبه شده است.

در نمودارهای ضربه واکنش برای کشورهای توسعه یافته (شکل ۲) باید توجه داشته باشیم که هر سه نمودار باید توأمان و در ارتباط با هم مورد بررسی قرار گیرند. طبق نمودار (الف) ثبات سیاسی عدم وجود خشونت تأثیری مثبت بر FDI دارد، بدین معنا که با وارد

شدن شوک ثبات سیاسی، سرمایه گذاری مستقیم خارجی در ابتدا افزایش زیادی داشته، اما به سرعت و پس از گذشت دو دوره این افزایش تعدیل و بعد از گذشت ده دوره میرا می شود و کاملاً از بین می رود.

(الف)

(ب)

(ج)

نمودار ۲. واکنش FDI نسبت به شوک های وارد شده از طرف متغیرهای توضیحی در کشورهای توسعه یافته

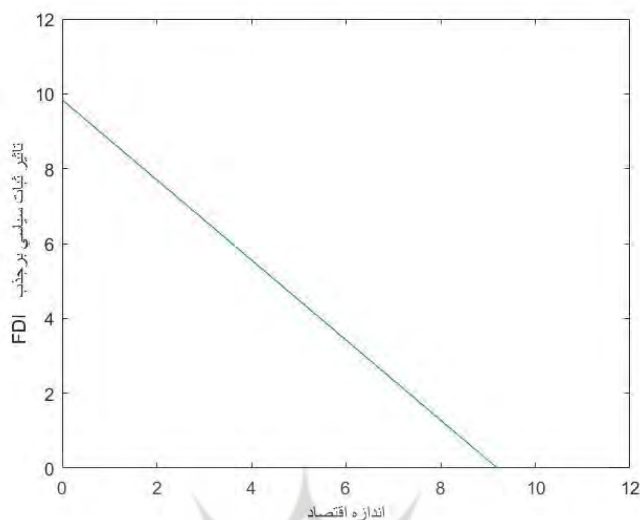
منبع: یافته های تحقیق

در نمودار (ب) نیز افزایش اندازه اقتصاد در ابتدا باعث افزایش چشمگیر سرمایه گذاری مستقیم خارجی می شود اما باز هم پس از گذشت دو دوره شدیداً کاهش یافته و بعد از ده دوره کاملاً از بین می رود. نمودار (ج) هم نشان می دهد که با افزایش اندازه اقتصاد تاثیر ثبات سیاسی عدم وجود خشونت بر جذب FDI کاهش می یابد، یعنی تاثیر ثبات سیاسی - عدم وجود خشونت بر FDI با تغییر اندازه اقتصاد از تفریق ارقام نمودار (ج) از (الف) بدست می آید.

نتایج حاصل از تخمین مدل Panel VAR برای نمونه کشورهای در حال توسعه (جدول ۲) نشان می دهد که متغیر ضربی ira دارای رابطه معنادار با جذب FDI می باشد. ضریب ثبات سیاسی عدم وجود خشونت در معادله واکنش سرمایه گذاری مستقیم خارجی مقدار ۹/۸۴ می باشد. بدین معنا که با نادیده گرفتن اندازه اقتصاد هر یک واحد افزایش در ثبات سیاسی عدم وجود خشونت سبب افزایش حدود ۹ واحدی در لگاریتم سرمایه گذاری مستقیم خارجی می شود. قسمت دوم معادله تخمینی نشان می دهد که با افزایش اندازه اقتصاد، تاثیر ثبات سیاسی عدم وجود خشونت بر جذب سرمایه گذاری مستقیم خارجی به میزان ۱/۰۷ واحد کاهش می یابد که این ضریب در مقایسه با نمونه کشورهای توسعه یافته مقدار بسیار کمی می باشد و به نوعی بیانگر این موضوع می باشد که در اقتصادهای در حال توسعه ثبات سیاسی عدم وجود خشونت تاثیر قابل توجهی بر جذب FDI خواهد داشت.

$$\frac{\partial lfd}{\partial psv} = 9/84 - 1/07lrg$$

نمودار ۳. واکنش تأثیر اندازه اقتصاد بر میزان اثرگذاری ثبات سیاسی - عدم وجود خشونت بر FDI در کشورهای در حال توسعه

منبع: یافته های تحقیق

طبق این معادله و نمودار (۳) باز هم تأثیر ثبات سیاسی - عدم وجود خشونت بر جذب سرمایه گذاری مستقیم خارجی عددی مثبت می باشد، اما با افزایش اندازه اقتصاد از میزان تأثیر ثبات سیاسی - عدم وجود خشونت بر جذب سرمایه گذاری خارجی کاسته می شود یعنی اندازه اقتصاد تأثیر ثبات سیاسی بر جذب FDI را تعدیل کرده و کاهش می دهد. نتایج حاصل از تخمین مدل نشان می دهد که در کشورهای در حال توسعه، ثبات سیاسی - عدم وجود خشونت و اندازه اقتصاد به تنهایی دارای اثری معنی دار بر جذب FDI نمی باشند، در حالی که متغیر ضربی یا به عبارتی اثر تعاملی این دو متغیر به صورت توانمان، دارای تأثیر معنی دار بر جذب FDI می باشد. همچنین متغیر سرمایه گذاری مستقیم خارجی نیز با یک دوره وقفه بر FDI اثرگذار است. متغیرهای برون زای وارد شده در مدل از جمله زیرساختار و نرخ ارز نیز رابطه معناداری با جذب FDI ندارند و فقط سرمایه انسانی با یک دوره وقفه، دارای رابطه معنادار با FDI می باشد.

جدول ۲. نتایج تخمین مدل برای کشورهای در حال توسعه

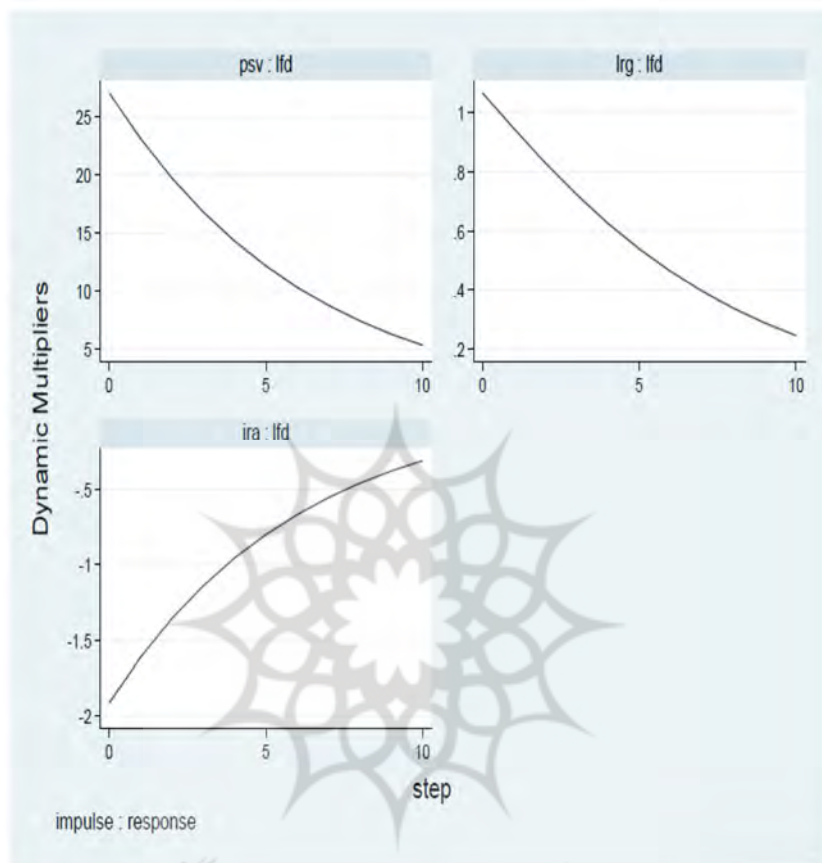
متغیر	ضریب برآورد شده	خطای معیار	آماره Z	احتمال
<i>lrg</i>	۰/۴۹۲۷۲۹۵	۰/۵۶۹۴۰۴	۰/۸۷	۰/۳۸۷
<i>ira</i>	-۱/۰۷۸۷۲	۰/۵۳۳۰۷۲۴	-۲/۰۲	۰/۰۴۳
<i>psv</i>	۹/۸۴۱۳۷۸	۷/۶۰۵۸۰۱	۱/۲۹	۰/۱۹۶
<i>lfd_{t-1}</i>	۰/۸۳۹۸۹۵۲	۰/۰۷۱۹۷۲۷	۱۱/۶۷	۰/۰۰۰
<i>fra_{t-1}</i>	-۰/۰۰۵۹۱۹۸	۰/۰۱۰۲۲۸۳	-۰/۵۸	۰/۵۶۳
<i>exc_{t-1}</i>	۰/۰۰۰۰۶۸۵	۰/۰۰۰۰۵۰۹	۱/۳۵	۰/۱۷۸
<i>hci_{t-1}</i>	-۰/۰۲۹۳۶۰۳	۰/۰۰۹۶۹۵۵	-۳/۰۳	۰/۰۰۲

ماخذ: یافته های تحقیق

در ادامه نمودارهای ضریب واکنش مربوط به کشورهای در حال توسعه (شکل ۴) بررسی می شوند. باز هم هر سه نمودار باید در ارتباط با هم تفسیر گردند. در نمودار (الف) ثبات سیاسی عدم وجود خشونت تاثیر مثبت بر FDI دارد، یعنی با وارد شدن شوک ثبات سیاسی عدم وجود خشونت، سرمایه گذاری مستقیم خارجی در ابتدا افزایش زیادی داشته، اما به تدریج کاهش می یابد و پس از گذشت ده دوره به طور کامل از بین می رود. در نمودار (ب) نیز افزایش اندازه اقتصاد در ابتدا باعث افزایش چشمگیر سرمایه گذاری مستقیم خارجی می شود اما در مراحل بعد این اثر به تدریج مستهلک می گردد و پس از گذشت ده دوره به طور کامل میرا می شود. نمودار (ج) هم نشان می دهد که با افزایش اندازه اقتصاد تاثیر ثبات سیاسی عدم وجود خشونت بر جذب سرمایه گذاری مستقیم خارجی کاهش می یابد، یعنی تاثیر ثبات سیاسی بر FDI با تغییر اندازه اقتصاد از تفریق ارقام نمودار (ج) از (الف) بدست می آید. پس نمودار (ج) به معنای اثر منفی اندازه اقتصاد یا ثبات سیاسی عدم وجود خشونت نمی باشد، بلکه نشان می دهد اندازه اقتصاد از اثر ثبات سیاسی بر FDI کم می کند.

(الف)

(ب)

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
(ج)

شکل ۴. واکنش FDI نسبت به شوک های وارد شده از طرف متغیرهای توضیحی در کشورهای در حال توسعه

منبع: یافته های تحقیق

با مقایسه نمودارهای ضربه واکنش هر دو نمونه مورد مطالعه درمی یابیم که در کشورهای توسعه یافته تا دو دوره تاثیر مثبت سیاسی عدم وجود خشونت بر جذب FDI بسیار شدید است و همچنین تا دو دوره تاثیر کاهشی اندازه اقتصاد بر میزان ضربه تاثیر

ثبات سیاسی بر FDI در شدیدترین میزان خودش می باشد یعنی در کشورهای توسعه یافته تاثیر ثبات سیاسی عدم وجود خشونت و اندازه اقتصاد بسیار سریع تر از کشورهای در حال توسعه است. زیرا کشورهای در حال توسعه به جز ثبات سیاسی و اندازه اقتصاد مشکلات قوی تر دیگری دارند که طی زمان بر FDI موثر است.

۵. نتیجه گیری

روند جذب سرمایه گذاری مستقیم خارجی در کشورهای جهان یکسان نمی باشد، این امر به گونه ای است که کشورهای توسعه یافته به مراتب از سرمایه گذاری مستقیم خارجی بیشتری برخوردار می گردند. شناسایی عوامل موثر بر جریان سرمایه گذاری مستقیم خارجی در یک گستره بین المللی، شامل هر دو گروه کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه، می تواند برای برنامه ریزی و سیاستگذاری کشورها جهت نیل به رشد اقتصادی موثر و مفید باشد.

در این تحقیق، به بررسی اثر تعاملی ثبات سیاسی عدم وجود خشونت و اندازه اقتصاد بر جذب سرمایه گذاری مستقیم خارجی در دو نمونه شامل کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه پرداختیم.

در نمونه اول که شامل کشورهای توسعه یافته می باشد نتایج حاصل از تخمین مدل Panel VAR در معادله واکنش سرمایه گذاری مستقیم خارجی، بیانگر این موضوع است که در این گروه از کشورها، ثبات سیاسی عدم وجود خشونت تاثیر کمتری بر جذب FDI خواهد داشت و عاملی چندان موثر در جذب FDI نخواهد بود. ضرایب معنی داری مربوط به معادله در کشورهای توسعه یافته نشان می دهد که متغیرهای ثبات سیاسی عدم وجود خشونت و اندازه اقتصاد هم به صورت جداگانه و هم به صورت توأمان (ira) بر جذب سرمایه گذاری مستقیم خارجی اثر دارد. همچنین از میان متغیرهای برون زای وارد شده در مدل نیز زیرساختار و سرمایه انسانی رابطه معناداری با جذب FDI ندارد و فقط نرخ ارز دارای رابطه معنادار با FDI می باشد. نمودارهای ضربه واکنش نیز نشان می دهند با افزایش اندازه اقتصاد تاثیر ثبات سیاسی عدم وجود خشونت بر جذب FDI کاهش می یابد.

در نمونه دوم که شامل کشورهای در حال توسعه می باشد نتایج حاصل از تخمین مدل در معادله واکنش سرمایه گذاری مستقیم خارجی نشان می دهد که ثبات سیاسی عدم وجود خشونت تاثیر قابل توجهی بر جذب FDI خواهد داشت و عاملی مهم در جذب

سرمایه خارجی خواهد بود، اما با افزایش اندازه اقتصاد از میزان تاثیر ثبات سیاسی عدم وجود خشونت بر جذب سرمایه گذاری خارجی کاسته می شود. ضرایب معنی داری مربوط به معادله در کشورهای در حال توسعه نشان می دهد که ثبات سیاسی عدم وجود خشونت و اندازه اقتصاد به تنهایی دارای اثری معنی دار بر جذب FDI نمی باشند، در حالی که متغیر ضربی یا به عبارتی اثر تعاملی این دو متغیر به صورت توامان، دارای تاثیر معنی دار بر جذب FDI می باشد. همچنین از میان متغیرهای برون زای وارد شده در مدل نیز زیرساختار و نرخ ارز رابطه معناداری با جذب FDI ندارند و فقط سرمایه انسانی دارای رابطه معنادار با FDI می باشد. نمودارهای ضربه واکنش نیز نشان می دهند که با افزایش اندازه اقتصاد تاثیر ثبات سیاسی عدم وجود خشونت بر جذب سرمایه گذاری مستقیم خارجی کاهش می یابد یعنی اندازه اقتصاد از اثر ثبات سیاسی بر FDI کم می کند.

با مقایسه نمودارهای ضربه واکنش هر دو نمونه مورد مطالعه درمی یابیم که در کشورهای توسعه یافته تا دو دوره تاثیر ثبات سیاسی عدم وجود خشونت بر جذب FDI بسیار شدید است و همچنین تا دو دوره تاثیر کاهشی اندازه اقتصاد بر میزان ضریب تاثیر ثبات سیاسی بر FDI در شدیدترین میزان خودش می باشد یعنی در کشورهای توسعه یافته تاثیر ثبات سیاسی عدم وجود خشونت و اندازه اقتصاد بسیار سریع تر از کشورهای در حال توسعه است. زیرا کشورهای در حال توسعه به جز ثبات سیاسی و اندازه اقتصاد مشکلات قوی تر دیگری دارند که طی زمان بر FDI موثر است. پس نتایج تحقیق حاکی از آن است که در اقتصادهای بزرگ ثبات سیاسی عدم وجود خشونت تاثیر گذاری کمتری بر جذب سرمایه گذاری مستقیم خارجی دارد، حال آنکه در اقتصادهای کوچک، ثبات سیاسی عدم وجود خشونت بر جذب سرمایه گذاری مستقیم خارجی تاثیر گذاری بیشتری دارد.

کتابنامه

- آذربایجانی، کریم، سرخوش سرا، علی، یونس پور، ساناز (۱۳۹۷)، تحلیل تاثیر سرمایه گذاری مستقیم خارجی و آزاد سازی تجاری در کیفیت محیط زیست و استفاده از انرژی های پاک: مطالعه کشورهای منتخب در حال توسعه، اقتصاد و تجارت نوین، سال سیزدهم، شماره چهارم
- آقا زاده، مهدی اجیرلو، باقری پرمهر، شعله (۱۳۹۷)، بررسی نقش آموزش در تعامل میان سرمایه گذاری مستقیم خارجی و رشد اقتصادی ایران در قالب مدل خودرگرسیون برداری هم انباشته ساختاری، اقتصاد و تجارت نوین، سال سیزدهم، شماره سوم

- آل بوسولیم، مسلم، کریمی هسنیجه، حسین، نوری بخش، محمد (۱۳۹۰)، تاثیر ریسک‌های سیاسی بر رابطه میان توسعه نظام تأمین مالی و سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی (مورد: کشورهای عضو گروه دی هشت)، پژوهش‌های اقتصاد و توسعه منطقه‌ای، دوره ۱۸، شماره ۲
- استادی، حسین، رفعت، بتول، رئیسی، عباسعلی (۱۳۹۲)، نقش سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی (FDI) در رشد اقتصادی ایران (۱۳۸۷-۱۳۵۷) و بررسی رابطه متقابل آن، تحقیقات توسعه اقتصادی، شماره ۹ بهکیش، محمد مهدی (۱۳۸۱)، اقتصاد ایران در بستر جهانی شدن، نشر نی
- ترابی، تقی، نازی، محمدزاده (۱۳۸۹)، تحلیل نقش جهانی شدن در جذب سرمایه خارجی و رشد اقتصادی، پژوهشنامه اقتصادی، شماره ۳۷
- تقوی، مهدی، رضایی، مهدی (۱۳۸۹)، تاثیر عواملی بجز سیاست آزادسازی بر جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در مناطق آزاد تجاری-صنعتی ایران، پژوهشنامه اقتصادی، شماره ۳۶
- جلالی، ام البنین، انصاری سامانی، حبیب، هاتفی، مجید (۱۳۹۶)، اثر ریسک سیاسی بر سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در ایران، پژوهش‌های رشد و توسعه اقتصادی، سال هشتم، شماره ۲۹
- حیدری، حسن، صادق پور، عسل (۱۳۹۴)، تاثیر گردشگری، مصرف انرژی و بی‌ثباتی سیاسی بر رشد اقتصادی کشورهای دی هشت، پژوهش‌های رشد و توسعه اقتصادی، دوره ۶، شماره ۲۱
- داوودی، پرویز، شاه مرادی، اکبر (۱۳۸۳)، بازشناسی عوامل موثر بر جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در اقتصاد ایران و ۴۶ کشور جهان در چارچوب یک الگوی تلفیقی، پژوهش‌های اقتصادی ایران، دوره ۶، شماره ۲۰
- درگاهی، حسن (۱۳۸۵)، عوامل موثر بر توسعه سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی: درس‌هایی برای اقتصاد ایران، فصلنامه علمی و پژوهشی شریف، شماره ۳۶
- سلمانی، بهزاد، پناهی، حسین و جمشیدی، عذرا (۱۳۹۳)، بررسی اثر شوک‌های تروریسم بر جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در کشورهای منطقه‌ی منا، مجله اقتصاد و توسعه منطقه‌ای، شماره ۸
- سید نورانی، سید محمدرضا، محمدپور، حسن (۱۳۹۷)، تاثیر سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در اشتغال در کشورهای عضو OECD و کشورهای در حال توسعه، فصلنامه اقتصاد و تجارت نوین، سال سیزدهم، شماره ۲
- صارم، مریم، فدایی، مهدی (۱۳۹۸)، اثرات کوتاه مدت و بلند مدت ریسک سیاسی و توسعه مالی بر سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در ایران، رویکردهای پژوهشی نوین در مدیریت و حسابداری، جلد چهارم، شماره ۱۶
- غفاری، فرهاد، اکبری، جابر (۱۳۹۰)، بررسی عوامل اقتصادی موثر بر جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در کشورهای نفت خیز، فصلنامه اقتصاد کاربردی، سال دوم، شماره ۷
- فتحی، سعید، کبیری پور، وحید (۱۳۹۱)، بررسی ابعاد مختلف ریسک سیاسی و تاثیر آن بر جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی، بررسی‌های بازرگانی، شماره ۵۲، ۲۰-۳۳

- فرزین، محمدرضا، اشرفی، یکتا، فهیمی فر، فاطمه (۱۳۹۱)، بررسی اثر سرمایه گذاری مستقیم خارجی بر رشد اقتصادی: تلفیق روشهای سیستم دینامیک و اقتصادسنجی، پژوهش ها و سیاست های اقتصادی، سال بیستم، شماره ۶۱
- کاظمی، مهین دخت (۱۳۹۳)، تاثیر ریسک سیاسی بر جذب سرمایه گذاری خارجی، پژوهش نامه ایرانی سیاست بین الملل، دوره ۳، شماره ۱
- مشیری، سعید، کیان پور، سعید (۱۳۹۱)، عوامل موثر بر جذب سرمایه گذاری مستقیم خارجی یک مطالعه بین کشوری (۲۰۰۷-۱۹۸۰)، فصلنامه اقتصاد مقداری، دوره ۹، شماره ۲
- محمدزاده، یوسف، جهانگیری، خلیل، رفاح کهریز، آرش، ولیزاده، الناز (۱۳۹۷)، بررسی اثر حقوق مالکیت و ریسک سیاسی بر جذب سرمایه گذاری مستقیم خارجی با استفاده از رهیافت PVAR، مطالعات اقتصادی کاربردی ایران، سال هفتم، شماره ۲۶
- مهدوی عادل، محمدحسین، حسین زاده بحرینی، محمدحسین، افسانه، جوادی (۱۳۸۷)، تاثیر حکمرانی خوب بر جذب سرمایه گذاری مستقیم خارجی در کشورهای با درآمد متوسط، دانش و توسعه، شماره ۲۴
- نجاززاده، رضا، صباغ کرمانی، مجید، شقاقی، وحید (۱۳۸۴)، تخمین تابع عرضه سرمایه گذاری مستقیم خارجی در کشورهای عضو سازمان کنفرانس اسلامی، پژوهشنامه بازرگانی، شماره ۳۵ نیلی، مسعود (۱۳۸۲)، استراتژی توسعه صنعتی کشور، دانشگاه صنعتی شریف، موسسه انتشارات علمی.

- Abadia, Alberto & Gardeazabal, Javier (2008), "Terrorism and the world economy", *European Economic Review* 52
- Abdel-Rahman, A. M. M. (2002), "The Determinants of FDI in the Kingdom of Saudi Arabia", Department of Economics, King Saudi University
- AbdulKhalek, Youssef & Tlais, Malak (2019), "The Political Risk Effects On Foreign Direct Investment: Lebanese Case", *International Journal of Scientific and Research Publications*, Volume 9, Issue 7.
- Abdullah Alam & Syed Zulfiqar Ali Shah, (2013), "Determinants of foreign direct investment in OECD member countries", *Journal of Economic Studies*, Emerald Group Publishing, vol. 40(4)
- Aggrawal, R. (1981), "Exchange Rate and Stock Prices: A Study on the US Capital Market under Floating Exchange Rates", *Akron Business and Economic Review*, Vol. 12
- Alfaro, L., Kalemli-Ozcan, S. & V. Volosovych (2008), "Why Doesn't Capital Flow from Rich to Poor Countries? An Empirical Investigation", *Review of Economics and Statistics*, Vol. 90, No. 2.
- Alon, I. and Herbert, T. T. (2009). "A stranger in a strange land: Micro political risk and the multinational firm", *Business Horizons*, 52(2): 127-137.
- Baek, Kyeonghi & Qian, Xingwan (2011), "An Analysis on Political Risks and the Flow of Foreign Direct Investment in Developing and Industrialized Economies", semantic scholar

- Balan, Feyza (2019), "The effects of political and financial risks on foreign direct investments to the MENAT countries", *Theoretical and Applied Economics*, Volume XXVI, No. 2(619):121-138
- Bandyopadhyay, S., & Sandler, T., & Younas., J. (2011). "Foreign Direct Investment, Aid, and Terrorism", *Oxford Economic Papers*, 1 of 26, doi:10.1093/oeq/gpt026
- Barry, Colin M. & DiGiuseppe Matthew (2018), "Transparency, Risk, and FDI", *political research quarterly*, Volume 72 issue: 1, page(s): 132-146
- Benáček, V.; Lenihan, H.; Andreosso-O'Callaghan, B.; Michalíková, E. and Kan, D. (2014). "Political risk, institutions and foreign direct investment: how do they relate in various European countries?", *The World Economy*, 37(5): 625-653.
- Busse, Matthias & Hefeker, Carsten (2007), "Political risk, institutions and foreign direct investment", *European Journal of Political Economy*, Volume 23, Issue 2
- Deseatnicov, I. & Akiba, H. (2016), "Exchange Rate, Political Environment and FDI Decision", *International Economics*, vol. 148
- Du Toit, G. (2013). "Political risk factors: what Chinese companies need to assess when investing in Africa". URL: <http://www.ccs.org.za/wpcontent/uploads/2013/09/CCSDPPoliticalRiskGerdaDuToitOnline2013.pdf>. Date of Access: 15.02.2014
- Dunning J.H. & Lundan, S.W. (2008). "Multinational Enterprises and the Global Economy", Northampton: Edward Elgar Publishing Inc.
- Graham, Edward H. & Krugman, Paul R. (1989), "Foreign Direct Investment in the United States". Washington, D.C.: Institute for International Economics
- Howell, Llewellyn D. (2012), "International Country Risk Guide Methodology", The PRS Group, <https://www.prsgroup.com/uploads/2012/11/icrgmethodology>
- Iamsiraroj, S. & Ulubasoglu, M. A. (2015), "Foreign Direct Investment and Economic Growth: A Real Relationship or Wishful Thinking", *Economic Modelling*, 51, 200– 213
- Iavorschi, M. (2014), "The Influence of Foreign Direct Investments and the Current Account of the Balance of Payments on the Evolution of the Lei/Euro Exchange Rate in Romania", *Procedia Economics and Finance*.
- Jiang, W., Martek, I., Hosseini, M. R., Tamošaitienė, J., & Chen, C. (2019), "Foreign infrastructure investment in developing countries: a dynamic panel data model of political risk impacts", *Technological and Economic Development of Economy*, 25(2), 134-167.
- Jinjarak, Y. (2007), "Foreign direct investment and macroeconomic risk", *Journal of Comparative Economics*, 35(3), 509-519
- Kasatuka, C. and Minnitt, R.C.A. (2006). "Investment and non-commercial risks in developing countries". *Journal of the Southern African Institute of Mining and Metallurgy*, 106: 849-856.
- Kojima, K. (1973), "A Macroeconomic Approach to FDI", *Hitotsubashi Journal of Economics*, vol. 14
- Kojima, K. (1985). "Japanese and American Direct Investment in Asia: A Comparative Analysis", *Hitotsubashi Journal of Economics*, vol. 26

- Kurecic, Petar & Kokotovic (2017), "The Relevance of Political Stability on FDI: A VAR Analysis and ARDL Models for Selected Small, Developed, and Instability Threatened Economies", *Economies*, MDPI, vol. 5(3)
- Marr, A., (1997). FDI flows to low income countries: a review of the evidence, Briefing Paper, Overseas Development Institute, London.
- Mashrur M. Khan & Mashfique Ibne Akbar (2013), "The Impact of Political Risk on Foreign Direct Investment", *International Journal of Economics and Finance*, Vol. 5, No. 8
- Moosa, I.A. (2002). "Foreign Direct Investment: Theory, Evidence and Practice", UK, Palgrave Macmillan.
- North, D. C. (1990), "Institutions, Institutional Change and Economic Performance", Cambridge, MA.
- Onyeiwu, Steve (2003), "Analysis of FDI Flows to Developing Countries: Is the MENA Region Different?" 10th annual conference, Marrakech
- Rafat, Monireh and Farahani, Maryam (2019), "The Country Risks and Foreign Direct Investment (FDI)", *Iranian Economic Review*, Vol. 23, No. 1, pp. 235-260.
- Schneider, Hadjila & Matei, Iuliana (2010), "Business Climate, Political Risk and FDI in Developing Countries: Evidence from Panel Data", *International Journal of Economics and Finance*, vol. 2, No. 5
- Vadlamannati, K. C. (2012). "Impact of political risk on FDI revisited-an aggregate firm-level analysis". *International Interactions*, 38(1): 111-139.
- Williamson, O.I. (1975), *Markets and Hierarchies. Analysis and Antitrust Implications: A study in the Economics of Internet Organization*, New York: Free press
- Wisniewski, T. P. and Pathan, S. K. (2014). "Political environment and foreign direct investment: Evidence from OECD countries". *European Journal of Political Economy*, 36: 13-23.
- Yan, A. & Lou, Y. (2001), "International Joint Ventures: Theory and Practice", New York: ME Sharpe